

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 5 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Raurov Soyib Saidovich-</i> MUSTAMLAKASHILIK SIYOSATI VA MAHALLIY O'ZINI-O'ZI BOSHQARUV	8-13
<i>Мухамедова Муниса Сабировна</i> ЭКСПЕРТИЗА, АТРИБУЦИЯ И МУЗЕЕФИКАЦИЯ КОЛЛЕКЦИЙ ФАРФОРА И ФАЯНСА	14-22
<i>Қахрамон Бахридинов Набиевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ	23-31
<i>Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich</i> TOSHKENT PROTEZ-ORTOPEDIYA SANOAT KORXONASINING FAOLIYATI (1941-1945 YILLAR)	32-37

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Курпаяниди Константин Иванович</i> KICHIK SANOAT KORXONALARINING INSTITUTSIONAL MUNITINING TADQIQOT METODOLOGIYASINING AYRIM XUSUSIYATLARI	38-50
<i>Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ	51-65
<i>Очилов Немат Явқочович</i> ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИ БАҲОЛАШ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	66-73
<i>Nuraliyev Temurjon Erkinjon o'g'li</i> BIZNES JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING ANAMIYATI VA UNING TASHKILOT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	74-82
<i>Қаршиев Келдиёр Эшпулатович</i> ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА	83-87
<i>Isomitdinova Gulbaxor Kurbonaliyevna</i> INVESTITSIYALARNING IQTISODIY ANAMIYATI VA UNING YANGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	88-98
<i>Normatova Madinaxon Ibrohimjon qizi, Xamidova Mamlakat To'xtasinovna</i> KOMPANIYALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA MARKETING TADQIQOTLARINING ANAMIYATI	99-107
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	108-117
<i>Zaynutdinova Umida Djalalovna</i> THEORETICAL DESCRIPTION OF THE MARKETING SYSTEM OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES	118-127

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Shigabutdinova Dina Yassaviyevna</i> THE LINGUISTIC SYSTEM OF THE PHILOSOPHY OF GRAMMAR.....	128-134
<i>Sattarov Fozil Faxritdinovich</i> O‘SMIRLARNI XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI HAL QILISH	135-140
<i>Пардаева Марҳабо Давлатовна</i> НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА.....	141-147
<i>Kurbanova Sevvara Asanbaevna</i> THE USAGE OF JADID METHODS IN DEVELOPING YOUTH LEARNING COMPETENCE...	148-155

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Xusanova Yulduz Abdirazzoqovna</i> THE INNOVATIVE APPROACH IN LEXICAL UNITS ON JOURNALISM	156-160
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ADJEKTIV KOMPONENTLI KOMPARATIV FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI	161-166
<i>Raximova Muyba Temirovna</i> NEMIS TILIDAGI PAYT ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING O‘ZBEK TILIDA LEKSIK IFODALANISHI	167-172
<i>Ruzieva Djuletta Elmurodovna</i> NEMIS TILIDAGI MODAL FE‘LLARNING O‘ZBEK TILIDA SINTAKTIK IFODALANISHI	173-178

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Jumaboyev Nabi Pardaboyevich</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARI TA‘LIMOTLARI MAZMUNIDAGI ESTETIK, MA‘NAVIY, TARBIYAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI	179-187
<i>Одилов Ёрқин Жўраевич</i> ФИЗИКА ФАНИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ЛОЙИХАВИЙ-КОНСТРУКТОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ	188-193
<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> ETYUDLAR ORQALI BO‘LAJAK REJISSORLARNING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH	194-199
<i>Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich</i> TALABALARGA TASVIRIY SAN‘ATDAN PORTRET CHIZISHNI O‘RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O‘RNI	200-208
<i>Хакимова Дилдора Машрабжоновна</i> ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	209-213
<i>Bo‘riboeva Dilraboхon Norboy qizi</i> TALABALARNING GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	214-217
<i>Kadirov Ramz Turabovich</i> KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI	218-222

<i>Usmanov Botir Allaberdievich</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	223-230
<i>Nusharov Bobir Bolbekovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK DOLZARB MASALALARI.....	231-236
<i>Mamatqosimova Nodira</i> BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA SENOGRAFIYA MASALALARI	237-241
<i>Eliboyeva Lola Sulaymonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI	242-247
<i>Mustafayev Yoqubjon Xayrullayevich</i> JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI KOMPETENTLI TAYYORLASHNING DIDAKTIK MASALALARI	248-253
<i>Inoyatov Odiljon Sobitovich, Yakubova Nafisa Odiljanovna</i> O'QUVCHILAR BILISH VA GRAFIK FAOLIYATINING RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI	254-261
<i>Raxmanova Dildora Abdulxamid qizi</i> O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	262-266
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TASVIRIY SAN'AT TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK TALABLAR	267-273
<i>Пуримбетов Бахыт Аллабаевич</i> БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ	274-279
<i>Байбаева Мухайё Худайбергеновна, Имомов Инъомиддин Абдулхамидович</i> БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА СОҒЛОМ ВА ИЖОДИЙ МУҲИТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИ (HARD SKILLS) ВА (SOFT SKILLS) РАҲБАР ПРОФЕССИОНАЛИЗМИНИ ИФОДАЛАШ БИРЛИГИ СИФАТИДА	280-285
<i>Мельзиддинов Руслан Адхамович</i> ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ	286-292
<i>Xurramov Rustam Sayfiddinovich</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING EVRISTIK QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH	293-299
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI	300-310

13.00.00- Педагогика фанлари

Kadirov Ramz Turabovich
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat
instituti mustaqil izlanuvchisi

KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI

Annotatsiya. Mazkur maqolada jahon madaniyati tarixida birinchi bo'lib davlat notiqlik maktabini ochgan Rim yirik notig'i va notiqlik san'ati nazariyotchisi Mark Fabiy Kvintilianning talaba-aktyorlarda sahna nutqiga oid bilim va ko'nikmalarni takomillashtirish yo'lida yaratgan pedagogik metodi va uning bugungi kundagi ahamiyati yoritilgan. Bugun ham sahna nutqini o'qitishning mavjud metodikasida Kvintilianning pedagogik takliflari va kashfiyotlari yashab kelayotganining isboti sifatida esa talaba-aktyorlar bilan asar ustida ishlashda tahlil va talqin jarayoni yoritilgan, amaliy mashq va tavsiyalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: notiqlik san'ati, metod, sahna nutqi, pedagog, talaba-aktyor, xotira, artikulyatsiya, diksiya, ixtiro etish, joylashtirish, bayon etish, eslab qolish va so'zlash.

Kadirov Ramz Turabovich
State Institute of Arts and Culture
of Uzbekistan, Independent Researcher

PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF QUINTILIAN SPEECH STYLES IN IMPROVING STAGE SPEECH OF STUDENT-ACTORS

Abstract. This article describes the pedagogical method created by Marcus Fabius Quintilian, the great Roman orator and theoretician of oratory, who opened the public speech school for the first time in the history of world culture, in order to improve the knowledge and skills of stage speech in student-actors, and its importance today. As a proof that Quintilian's pedagogical proposals and discoveries are still alive in the existing methodology of stage speech teaching, the process of analysis and interpretation in working with student-actors on the work is highlighted, practical exercises and recommendations are given.

Key words: rhetoric, method, stage speech, pedagogue, student-actor, memory, articulation, diction, invention, placement, statement, recall and speaking.

Кадыров Рамз Турабович
Независимый соискатель
Государственного института
искусств и культуры Узбекистана

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ КВИНТИЛИАНСКИХ СТИЛЕЙ РЕЧИ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СЦЕНИЧЕСКОЙ РЕЧИ У СТУДЕНТОВ-АКТЕРОВ

Аннотация. В данной статье описывается педагогический метод, созданный Марком Фабием Квинтилианом, великим римским оратором и теоретиком ораторского искусства, впервые в истории мировой культуры открывшим школу публичной речи, с целью совершенствования знаний и навыков сценической речи у студентов-актеров, и раскрывающим его значение в наши дни. В статье освещается вопрос педагогических предложений Квинтилиана, которые живы в существующей методике обучения

сценической речи. В процессе анализа и интерпретации работы со студентами-актёрами над произведением даются практические упражнения и рекомендации.

Ключевые слова: риторика, прием, сценическая речь, педагог, студент-актёр, память, артикуляция, дикция, изобретательность, расстановка, высказывание, припоминание и говорение

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I5Y2023N28>

Kirish.

Mark Fabiy Kvintilian (er.av. 35-96 y.) Qadimgi Rim pedagogi, notiq va siyosatchi. U birinchilardan bo'lib, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimini shakllantirgan, tizimlagan, unga tizimli, uzviy izchillik olib kirgan, inson tabiati va uning rivojlanish rolini tushunishga e'tibor qaratgan. O'zi yashagan davr ta'limida mavjud tizim va pedagogikani mukammal o'rganib, uni rivojlantirgan olim Kvintiliandir. U maktabgacha ta'limdanoq bolaning tabiiy xususiyatlariga, iqtidoriga katta ahamiyat bergan. Tabiiy qobiliyatning erta yoshdan aniqlash mumkinligini isbotlab, kichik bolalar ongining qobiliyat belgilari deb xotira va tez, aniq fikrlash, kuchli sezuvchanlik, uzoq vaqt davomida yodda saqlash, bolaning taqlid qilish istagi kabi fazilatlarni ko'rsatib o'tgan.

Tabiiy qobiliyat bolaning onasi, enagasi, yon atrofdagi insonlar, oilaviy muhit, undagi muomala madaniyati va yashash tarzining shakllariga borib taqalishini, bola o'ta nozik sezuvchanlik, kuzatuvchanlik va taqlid qiluvchanligini ota-ona, kattalar hech qachon unutmasliklari, shularni nazarda tutib bola qobiliyatini erkin, ozod shakllanishiga salbiy ta'sir etuvchi ziyofatlar, marosimlar, o'zaro tortishuv janjallar, kelishmovchilik mojarolar bola ko'z o'ngida bo'lmasligi lozimligi haqida gapirgan. O'qituvchi va do'st tanlashning ham ahamiyatli hol ekanligini uqtiradi. Shuningdek, maktab yoshini 5, 7 yosh deb, 7 yoshda ikki til bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi.

Kvintilian bolada tabiiy qobiliyat borligi qanchalar yaxshi bo'lmasin, o'z davrining loyiq fuqarosi, oliy tabaqali ziyolisi bo'lishi uchun ta'lim olishi va bu ta'lim tizimli bo'lishi lozimligini uqtiradi. Pedagogik maslahatlar beradi.

Pedagogning xulq atvori bilim ko'lamining kengligi, egallagan bilimining mustahkamligi bilan bir qatorda pedagog uchun zaruriy fazilat – bu bolalarni yaxshi ko'rish, ularga rahmdillik bilan muomala qila oluvchi sabrli shaxslar bo'lishi lozim deydi.

O'qish-o'qitish jarayoni qiziqarli, quvonchli, yoqimli bo'lishi shart. Bolalarni maqtov, rag'bat, muloyim muomala bilan, iltimos va iltifotlar bilan siylash, ularni tengdoshlari bilan musobaqalarga chaqirish, mukofotlarni olmaslikni maslahat beradi. Ko'rgazmali qurollar, qo'shimcha harakatlar bilan o'qitish va bu o'qish tizimli, izchil bo'lishi o'ta ahamiyatli ekanini tayinlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Tadqiqodchi P.Amonashivilining "Mark Fabiy Kvintilian" kitobi kirish qismida kelgan Kvintilianning "Ey ota, o'g'ling dunyoga kelgach, unga katta umid bog'la, chunki katta umidlar katta pedagogikani yaratadi" – degan fikri hamma zamonlar uchun tegishlidir. Uning mashhur pedagogik metodlari jahon madaniyati tarixida birinchilardan bo'lib davlat notiqlik maktabini ochishiga sabab bo'lgan. U imperator vorislarining pedagogi sifatida faoliyat yuritib, katta siyosiy maydon, imperator saroy zodagonlarining nutqiy salohiyatlarini tarbiyalash

metodlarini yaratib, davlat g'aznasidan maosh, nafaqa tayinlangan birinchi pedagog, ritor, notiqlik maktabining asoschisiga aylangan [1].

12, 16 yoshli bolalarni "so'zamollik, notiqlik maktablari ochib, boy va zodagonlar farzandlarini, haqiqiy vatanparvar, halqsevar, fidoiy shaxs etib tarbiyalashda uning ochgan notiqlik maktablari va yozgan kitoblari ahamiyatlidir. Uning notiqlik pedagogikasidagi ahamiyatli ilg'or fikrlari bugun ham yashab kelmoqda.

Bugun sahna nutqini o'qitishning mavjud metodikasida ham Kvintilianning pedagogik takliflari va kashfiyotlari yashab kelayotganini ko'rish mumkin. Masalan, sahna nutqi fani ikki qismdan texnika mahorati va so'z ustida ishlash mahoratiga bo'linishi Kvintilianning notiqlik maktabida, notiqlik nazariyasi bilan birga notiqlik texnikasi ham o'qitilgani va bu o'sha davr notiqlik san'ati pedagogikasida muhim yangilik bo'lgan deb ta'kidlanadi [4].

Demak texnik mashqlarning bugungi shakllangan ildizlari Kvintilian davridayoq mavjud va uning yaxshi diksiya va intonatsiya, nutq va mimika ekspressivligiga ahamiyat berganligida ko'rinadi. O'zining notiq tarbiyasi haqidagi risolasida 12-bobdan iborat metodik va amaliy ishlar jarayonida bayon etiladi [3].

Diksiya ustida ishlash metodlari yunon tilini o'rganish va sof talaffuzini, grammatikasi va fonetikasi meyorlarini egallashdagi uslublarga aylanib ketganligida ko'rinadi.

Tahlil va natijalar.

Kvintilian o'qitish metodiga har-xil o'yinlarni mashq sifatida kiritadi. Bola tushunishi, idrok etib eslab qolishi kuchayadi. U ham talaba-aktyor tarbiyalashda bugun ham qo'llanadi. Har-xil xalq o'yinlaridan, bolalar o'yinlaridan foydalanib, natija foydali ish koeffitsiyentining ortishiga erishiladi.

Kvintilian bolalarni ko'rgazmali qurollar bilan o'qitish metodida fil suyagidan har-xil shakldagi harflar ko'rinishini ko'rsatib o'rgatishdan boshlagan.

Bugun nafaqat notiqlik, aktyorlik va boshqa o'quv maskanlarida ham bu metod faol foydalaniladi. Kvintilian bo'lajak notiq, ma'ruzachilarning xotira, ritm, badiiy so'zni his qilish metodlariga e'tibor qaratgan.

Bugun ham talaba-aktyor tarbiyasida xotira uchun mashqlar kompleks tarzda o'tiladi. Xotirani badiiy tasavvurga ko'chirish, tasavvurni uyg'otish uchun xotira asosiy manba bo'lib xizmat qilmoqda. Ritmni his qilish, uni mustahkamlab takomillashtirish, badiiy so'zning ta'sirchanligini oshirish alohida asosiy omil sifatida urg'ulanadi. "Notiq tarbiyalash haqida" risolasida notiqlik san'atini "fan" sifatida o'qitish metodlarini asoslashga bag'ishlab maslahatlar, ko'rsatmalar keltirgan.

Kvintilian o'z asarlarida bugungi kun "Sahna nutqi" pedagogikasiga taaluqli qimmatli ma'lumotlar yozib qoldirgan. Jumladan, Kvintilian nazariyotchi sifatida nutq jarayonini bir necha qismga bo'ladi:

1. Ixtiro etish (inventio). Bu – muayyan mavzu aniqlangach, o'sha mavzuga xos bo'lgan va uni yorituvchi fakt va raqamlarni o'rganish, to'plash jarayonini o'z ichiga oladi;
2. Joylashtirish (dispositio). Bu davr to'plangan va o'rganib chiqilgan fakt va hujjatlarni joylashtirish, boshqacha qilib aytganda nutq kompozitsiyasi masalalarini qamrab oladi;
3. Bayon etish (elocutio). Masalani bayon etish, ya'ni yozish;
4. Eslab qolish va so'zlash (pronuntiatio). Bu davr tayyor nutqni repetitsiya qilish va talqin etish jarayonidan iborat [2].

Tadqiqot jarayonida talaba-aktyor Isfandiyor Xomidov bilan aynan Kvintilian metodi asosida Yayra Sa'dullayevaning "Biz yigirma millionimiz" deb boshlanadigan "Shahidlar monologi" va Musa Jalilning "Vahshad" she'riy monologi asosida adabiy kompozitsiya yaratildi. Tanlangan asarlar qayta-qayta o'qilib, grammatik-orfoepik nutqni mashq qilish bilan birga uni tinglovchi-tomoshabinga yetkazish muammolari hal etiladi. Shundan so'ng, talaba-aktyor o'zining qobiliyati va o'rgangan, orttirilgan bilimlari mutanosibligiga erishish va tabiiy tug'ilgan fikrdagi jummalarni maqsadli ifodalash vazifasini uddalaydi.

I.Xomidov bu kompozitsiya bilan O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutidagi talaba-aktyorlar o'rtasida bo'lib o'tgan "Obod yurtning otashin so'zi" tanlovida qatnashib faxrli 1 o'rin sohibiga aylandi.

Kvintilianning notiq katta bilim egasi, oliyjanob va yuksak fazilat egasi bo'lishi kerak degan gumanistik fikri bugungi badiiy so'z ijrochilari va talaba-aktyorlar uchun ham ahamiyatlidir.

Rim notiqlik san'ati asoschilaridan Sitseron Kvintilian uchun eng namunaviy pedagog, faylasuf, notiq ekanligi va Sitseron notiqlik sir-asrorlarini o'rganish davomida tragik va komik aktyorlardan ham alohida darslar olgani aytiladi.

Talaba-aktyor tarbiyalashda aktyorlik ijro sahna nutqi fazilatlarigacha bo'lgan, ularning o'ta muhim tahlil etish jarayoniga taalluqli darajalarda akslanadi. Talqin ijro qoidalari nutqdagi pauza-tinim, psixologik pauzalar urg'ular ko'chma psixologik urg'ular, ma'no va tub ma'no, fikr tug'ilishidagi tabiiy psixofizik holat, bu psixofizik holatni yaralishiga sabab bo'lgan va berilgan shart-sharoit, shu shart-sharoitni yuzaga keltirgan, qarama-qarshilik, konflikt bu qarama-qarshiliklar paydo bo'lgan voqea – voqealarning o'zgarishiga turtki bo'lgan konfliktlarni yengib o'tish uchun qilingan harakatlar, harakatlarni xatti-harakatga aylantirgan (maishiy, quruq shart-sharoit) kichik doiradagi qarshilik.

Bu xatti-harakat natijasida tug'ilgan so'z harakatli, psixofizik holatdagi so'z harakati sahna nutqi mahsuli bo'lib, shu jarayonlardan o'tibgina jonli, ta'sirchan nutq paydo bo'ladi. Demak, talaba-aktyor tarbiyasi shu qadar keng ko'lamlı jarayonki ko'hna fikrlarning navqiron, o'ktam jonli ifodasiga yetkazish jarayonidir.

Albatta, sahna nutqining tarkibiy qismidagi badiiy so'z ijrochiligi bunga zamin yaratuvchi poydevordir. Poydevorning ildizlari Mark Fabiy Kvintilian zamoniga borib taqalishi ham shundandir. Kvintilian she'r o'qish san'atini egallash haqida gapiradi: she'rning axloqiy tarbiyaga ta'siri ahamiyatlidir deb ushbu she'r o'qish uslubini taklif etadi:

1. She'rni to'liq o'qish;
2. Mantiqiy qismlarga bo'lish;
3. Qismlarga bo'lib yod olish;
4. Yakunda to'liq yodlashga erishish [3].

Kvintilian taklif etgan she'r ustida ishlash uslubi bugun ham badiiy so'z ijrosida ahamiyatini yo'qotmaganligi, uning shu metod asoschisi sifatida ko'z oldimizda gavdalanadi.

Xulosa va takliflar.

Bundan xulosa shuki notiqlik faylasuf bo'lish va siyosatchiga aylanish mezoni sifatida qadrlangan. Aktyor tragik yoki komik bo'lsin u notiq emas siyosatchi, faylasuf ham emas. Demak, aktyorlar tayyorlash maktabi alohida maktab sifatida mavjud bo'lgan va u ijro, tomosha, tomoshabin ko'z oldida ro'y bergan voqea va xulosalardagi holatli, ta'sirli va

to'liqlantiruvchi fikrlarni junbushga keltirib, yangi fikr tug'iluvchi, shu yangi holat yangi fikr tug'ilishidan (o'zgarishdan) rohat tuyadigan jarayon.

Bu jarayondagi nutq "sahna nutqi" deb ataladi. Bugun pedagogik yondashuvlar shu jarayonlarning yangi tadqiqotlarini, izlanishlarini, yangiliklarini kutmoqda. Kvintilian pedagogikasidagi notiqlik bilan bog'liq barcha metodik ko'rsatmalar filologiya, psixologiya, odam anatomiyasi xullas falsafasi hayotdagi biror mavqe, amalni egallagan.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Амонашвили П. Марк Фабий Квинтилиан. –Пермь: Издательский дом Шалвы Амонашвили, 2017. – 256 с.
2. Иномхўжаев С. Нотиқлик санъати асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1982. – 132 б.
3. Квинтилиан, Марк Фабий. О воспитании оратора / Квинтилиан Марк Фабий // Краткая хрестоматия по истории зарубежной и отечественной педагогической мысли: учеб. пособие для вузов / сост.: И. П. Андриади, Е. Б. Куракина, С. Н. Ромашова, А. А. Серова, А. В. Кудряшев, И. Э. Смирнова, Н. Н. Илюшина [и др.]; под общ. ред. И. П. Андриади; Правительство Москвы, Департамент образования г. Москвы, ГОУ ВПО Моск. гор. пед. ун-т. – М., 2007. – 547 с.
4. Первакова С.А. Педагогические идеи Марка Фабия Квинтилиана: 35-96 гг. н.э.: Дис. ... канд. пед. наук. – Карачаевск: Карачаево-Черкесского государственного университета, 2005. – 145 с.